

עיון מחדש בכפילות עשרת הדברות

הרב ארי יצחק שבט

ראשי פרקים

- א. בית יעקב – הנשים ; בני ישראל – הגברים
- ב. השוואת עשרת הדיברות
- ג. מידת הדין ומידת הרחמים
- ד. יצרים חומריים לעומת רגשות
- ה. שינויים הנובעים מהשינוי שבקהל השומעים
- ו. השינויים בטעמי השבת
- ז. השינויים באיסור עדות שקר ושווא
- ח. סיכום

א. בית יעקב - הנשים ; בני ישראל - הגברים

הסברים אחדים נאמרו בנוגע לשינויים הקיימים בין עשרת הדיברות שבספר שמות (פרק כ) לבין אלו שבספר דברים (ה).¹ ברם, המעיין ירגיש שחסר הסבר אחד כללי שיקף את מכלול השינויים האינדיבידואליים,² שהם שלושים ואחד (!) במספר, כולל שינויי כתב, וא"וים נוספים וכדו'. במאמר זה אציע בעז"ה הבדל כללי, על סמך חילוק שלענ"ד מרומז כבר במכילתא וברש"י. על הפסוק (שמות יט, ג) "ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר: כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" מפרש רש"י (בשם המכילתא):
"כה תאמר" - בלשון הזה וכסדר הזה,
"לבית יעקב" - אלו הנשים שתאמר להן בלשון רכה,
"ותגיד לבני ישראל" - עונשין ודקדוקים פירש לזכרים, דברים הקשין כגידין.

1 אבן-עזרא, רמב"ן ואחרים פירשו שבדברים מוסיף משה תוספת ביאור. אחרים עמדו על השוני בזמן ובמצב, שהדיברות בדברים נאמרו על סף הכניסה לארץ ישראל (רש"י הירש), לאחר שבירת הלוחות (משך-חכמה, ועיי בבא-קמא נד, ב-נה, א), לאחר חטא העגל (מלבי"ם), או לאחר שאומות העולם סירבו לקבל את התורה (כלי-יקר).
2 הכלל של הרמב"ן אינו מסביר את התוספות שבספר שמות. החילוקים שבין דיברות שלפני חטא העגל ושבירת הלוחות לבין דיברות שלאחריהם מסבירים שינויים בודדים בלבד. אף בהסברים הכלליים של הרב הירש ובעל כלי-יקר חלק מהשינויים מוסברים היטב, אך לחלק מהשינויים אין הם מתייחסים כלל.

מפרשי רש"י³ מסבירים, שקיימת הקפדה על הסדר - האמירה לנשים קודמת להגדה לגברים, אך אין הם מסבירים מהי אמירה רכה זו שהקדימו לנשים. כמו כן לא מבואר מהי ההגדה הקשה לגברים. נראה לענ"ד שהפתרון לשאלה זו הוא גם המפתח להבנת ההבדל בין הדיברות בשמות לבין הדיברות בדברים.⁴

בדרך כלל התורה מנסחת את ציוויה בלשון זכר.⁵ אולם בפרשות אלה שאנו עוסקים בהן, אציע שהדיברות שבספר שמות מופנים כלפי בית יעקב, הפן הנשי של כלל ישראל, ואילו הדיברות בדברים מכוונים כלפי בני ישראל, הפן הגברי של העם.⁶ אנו נמצא שהצד השווה בין כל השינויים וההשמטות שבספר שמות הוא היותם תוצאה מכך שדיברות אלו מכוונים לאופי המיוחד של הנשים ובהתאם לצרכים החינוכיים שלהן; ואילו התוספות וההשמטות שבספר דברים מתאימים לדיבור מיוחד לגברים.

ב. השוואת עשרת הדברות

שמות - פר' יתרו - פרק כ	דברים - פר' ואתחנן - פרק ה
1	אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים
2	לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.
3	לא תעשה לך פסל
4	וכל תמונה כל תמונה
5	אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ
6	לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלהיך א-ל קנא פקד עון
7	אבת על בנים על שלשים אבות על בנים ועל שלשים
8	ועל רבעים לשנאי. ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי
9	מצותי מצותו (כתיב)
10	לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא.
11	זכור שמור

3 עיי' גור-אריה, שפתי-חכמים ובאר-אברהם.

4 כפי שיבואר בהמשך, הצעתנו להסברת החילוק בין שתי מערכות הדיברות אינה תלויה בכלל בחידושנו בהסבר הפסוק "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" ובמכילתא שם. ברם, אם חילוקנו צודק, ייתכן להלביש פירוש חדש זה גם על הדרשה המעורפלת של המכילתא.

5 הדיבור בלשון זכר לא מנע מחז"ל מלדרוש ש"כה תאמר לבית יעקב" מדובר כלפי נשים (על-אף שלכל ההצעות להבנת המכילתא מנוסחת "אמירה" בלשון זכר). מסיבה זו, אין בשימוש בלשון זכר בדיברות בשמות כדי להפריע להצעתנו. בדומה לזה גם היום, הספרות למורים ועובדים סוציאליים וכד' כתובה בלשון זכר על-אף שהרוב המכריע של הלומדים והקוראים הם נשים. ועיי' עוד בהערה הבאה.

6 עיי' תורת הסוד, יש בחינות של זכר ושל נקבה בכלל העולם, ובכל אחד ואחת. במאמר זה נתייחס לבחינות של הנשיות והגבריות, ותכונותיהן ותפקידיהן המסורתיות בדרך של הכללות, כדברי רבותינו שלפנינו (חז"ל, המהר"ל, רמח"ל ועוד). כמו בכללים רבים, גם פה יש רבים היוצאים מן הכלל - גברים עם תכונות שבדרך כלל מצויות אצל נשים, ולהפך. בוודאי מצויים בנים שהגישה הרכה מתאימה להם, ומאידך גיסא בנות שזקוקות לעונשים ולדקדוקים. הבחנה זו בין הפן הגברי לנשי של המציאות, ולא דווקא בין נשים לגברים ממש, משתמעת גם במקור בזהר (יתרו פ,א) המקביל למכילתא, שמדבר על "גבר שבגברים".

שמות – פר' יתרו – פרק כ	דברים – פר' ואתחנן – פרק ה	
את יום השבת לקדשו		12
	כאשר צוך ה' אלהיך	13
ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך		14
ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך		15
עבדך ואמתך	ועבדך ואמתך	16
ובהמתך	ושורך וחמרך וכל בהמתך	17
וגרך אשר בשעריך		18
	למען ינוח עבדך ואמתך כמוך.	19
כי ששת ימים עשה	וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך	20
ה'	ה' אלהיך	21
את השמים ואת הארץ את הים וכל אשר בהם	משם	22
וינח ביום השביעי	ביד חזקה ובזרע נטויה	23
על כן ברך	על כן צוך	24
ה'	ה' אלהיך	25
את יום השבת ויקדשהו.	לעשות את יום השבת.	26
כבד את אביך ואת אמך		27
	כאשר צוך ה' אלהיך	28
למען יארכון ימיך	למען יאריכון ימיך	29
	ולמען ייטב לך	30
על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך		31
לא תרצח לא תנאף לא תגנב	לא תרצח ולא תנאף ולא תגנב	32
לא תענה ברעך	ולא תענה ברעך	33
עד שקר	עד שוא	34
לא תחמד	ולא תחמד	35
בית רעך	אשת רעך	36
לא תחמד	ולא תתאוה	37
אשת רעך	בית רעך	38
	שדהו	39
ועבדו ושורו וחמרו	ועבדו ואמתו ושורו וחמרו	40
וכל אשר לרעך		41

ג. מידת הדין ומידת הרחמים

אחד ההבדלים הבולטים בין גברים לנשים עוד משחר ילדותם וגם בהמשך חייהם הוא מידת עקשנות היתר של הגברים (הנובעת מה"אגו הגברי") שמצריכה יחס נוקשה וכופה יותר, יותר עונשים ואיומים לעומת יחס של רחמים, אהבה ועדינות המאפיין נשים. להבדל זה התכוונו חז"ל במדרש שהזכרנו: לבני ישראל, לגברים, דרושה הגדה "קשה" עם איומי "עונשים ודקדוקים"; ואילו לבית יעקב, לנשים, גישה כזאת עלולה דווקא להזיק; להן דרושה אמירה "בלשון רכה".

בהתאם לכך, מופיעה התוספת "כאשר צוך" או "על כן צוך" 3 פעמים בדברים (שורות 28,24,13) במקומות שבשמות אין היא מופיעה (ההבדל בולט במיוחד במצוות השבת, שבה לעומת "על כן צוך ה' אלהיך" בדברים, באה בשמות לשון חיובית ביותר "על כן בך ה'" (25-26)). במקרים הללו, הציווי נעשה בשם "אלהיך" - מידת הדין. שם זה, "אלהיך", מוזכר ארבע פעמים בדיברות בפר' ואתחנן. במקומות המקבילים בפר' יתרו מופיע רק שם הוי"ה (25,21), או שהביטוי הושמט בכלל (28,13). הדגשה זו שבדיברות השניים על מידת הדין משתקפת גם בהדגשת השכר והעונש שמקבלים בשל קיום הדיברות או הפרתם. במצוות כיבוד אב ואם שבספר דברים מובטח נוסף על אריכות ימים, שכר נוסף: "למען ייטב לך" (30). וכשמדובר שם על עונש, קיימת הרחבה בנושא זה - "פקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשנאי" (7-8) שני וא"וים נוספים: במלה "אבת" ובמלה "על".⁷

ד. יצרים חומריים לעומת רגשות

בנוסף לעקשנות ולטיפוח האגו, המאופיינים בפן הגברי של בני ישראל, יש להם צורך גם בהכנעה ובמידת הדין כתשובה ליצרים החומריים התאוותניים הקיימים אצלם יותר מאצל הנשים. כבר ציינו לעיל שבספר דברים מודגשים יותר צדדי השכר ("למען ייטב לך על האדמה" - 30) והעונש המרתיע (7). תוספת יצר הרע אצל הגברים מסבירה גם את התוספת בציווי "לא תתאוה" (37) בנוסף על הציווי הבודד "לא תחמוד" שבספר שמות.⁸

בעולם כולו מספר הגברים הרוצחים, הנואפים, החוטפים, הגונבים, השקרנים והחומדים עולה על מספר הנשים החוטאות בפשעים אלה. על כן מרחיבים בספר דברים כלפי הגברים (בתוספת ו') בין כל ציווי וציווי שבלוח השמאלי הכולל את המצוות שבין אדם לחברו (32-37), ובכך מסב המקרא את תשומת לבו של השומע הגברי ליתר הקפדה בנושאים אלו, שהוא נגוע בהם יותר.

הציווי "שמור" שבדיבר השבת (שורה 11) בספר דברים, הרומז למצוות הלא-תעשה שבשבת (ברכות כ, ב), מתאים למגמת ה"דקדוקים" (פרטי ל"ט אבות המלאכות האסורות) וה"עונשים" (חיובי סקילה) שלהם זקוקים הגברים. ואילו, לנשים מתאימה יותר מצוות העשה "זכור את יום השבת לקדשו", שמנוסחת בנימה חיובית יותר ומאיימת פחות.⁹

"ביד חזקה ובזרוע נטויה" (23) והזכרת העבר המשפיל - "כי עבד היית בארץ מצרים" (20) - באים בס' דברים להכניע את הצד הגברי, האגואיסטי, הדינמי והאקטיבי, לקראת קבלת עול מצוות שמירת השבת. אצל בית יעקב, שהצניעות טבעית להן, דרוש הדבר פחות. אצלן מוטיב השבת סטטי יותר, רגוע, פסיבי וחיובי - "וינח ביום השביעי" (23).

שמה תאמר שבכל התחומים הנשים "עולות" על הגברים, הננו רואים שלנשים יש "יצר" אחר שלפעמים מסוכן לא פחות מהיצרים הבולטים אצל הגברים, והוא הרגש. בהלכות נדרים וכישוף, אנו עדים ליחס מיוחד כלפי סכנת הרגש הדתי של נשים כשאנו מבוקר (במדבר ל, ושמות כב, יז). כשרון נוסף שבדרך כלל מפותח יותר אצל נשים הוא החוש האסתטי. שלוש הנטיות הללו, לדתיות,

7 כששתי מערכות הדיברות כל כך זהות, אין ספק שכל שינוי קל, אפילו הוספת או החסרת האות ו', נעשית בכוונה אלהית ולא במקריות, כדי להסב את תשומת ליבנו למילה או לרעיון, ובפרט בפרשה כה מרכזית כמו עשרת הדיברות. בעל כלי-יקר, הרש"ר הירש ואחרים דרשו וא"וים אלו (בניגוד לראב"ע), אך לא מצאתי מי שיסביר כל וא"ו נוסף.

8 ע"ע העמק-דבר דב' ה, יח.

9 אמנם הנשים התחייבו בלאוויים של שבת, ורק מהם לומדים את חיוביהן בעשין של שבת ("כל דאינתהו בשמירה אינתהו בזכירה" - ברכות כב, ב), מ"מ לא קשיא, כי כל זה נובע מטעמים טכניים של הכללים שלפיהם הן חייבות במצוות לא-תעשה ופטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. אך מבחינת התאמה פסיכולוגית ברור שהזכירה החיובית מכוונת יותר לפן הנשי, לעומת הדיוקים והעונשים ב"שמור" שמכוונים כלפי הגברים, וכדברי המכילתא. בהקשר זה ניתן להזכיר גם את דברי המלבי"ם (שמות כ, יא) שכתב: "היה ראוי שייכתב בראשונות שמור, ובשניות זכור, לפי הטעמים שנתן בכל אחד. וע"כ מבואר, שבעת שנאמר זכור אמר ג"כ שמור בדיבור אחד, וכן בהפך. ובא טעם הראשונות על שמור והשניות על זכור, כי נאמרו בדיבור אחד".

התרגשות, ולאסתטיקה לכשעצמן הן חיוביות, אך צירופן מוביל לסכנת האלילות. מטעם זה הוסיף המקרא בספר שמות ו' נוספת בדיבר השני:¹⁰ "לא תעשה לך פסל וכל תמונה", במקום שבס' דברים כתוב: "לא תעשה לך פסל כל תמונה" (4).

על פי כל זה, מובנת המסורה לכתוב בדברים "ולשמרי מצוותו" (9) המתייחסת לקב"ה, עם שמירת "דיסטנס" (גוף שלישי) לעומת השימוש בגוף ראשון ("ולשמרי מצוותי") בעשרת הדיברות "הנשיים". "ימין מקרבת" הינה מידה מתאימה יותר לפן הנשי, בעוד ש"שמאל דוחה" מתאימה יותר לפן הגברי.

ה. שינויים הנובעים מהשינוי שבהל השומעים

על סמך הצעתנו, נראה שהפרטים והדוגמאות המובאים בדיברות מותאמים לקהל השומעים – בשמות לנשים, ובדברים לגברים.

במצוות "לא תחמוד" שבדברים הוקדמה האזהרה שלא לחמוד אשת רעך לפני בית רעך (36-38), שהרי הפנייה היא לגברים. בשמות הפנייה היא לנשים,¹¹ ועל כן הוקדם האיסור לחמוד "בית רעך", קנאה המאפיינת יותר את הנשים. המין הגברי מוזהר יותר שלא לחמוד "שדה" חברו (39) - דבר שאינו מופיע כלל בס' שמות¹² - כיוון שבדרך כלל נשים אינן בעלות שדות (רוב רובן של הנשים לא נטלו חלק בארץ). מסיבה זו, בעוד שספר שמות מסתפק במונח הכללי "בהמתך", שאנו מזהירים להשביטה בשבת, הרי שבספר דברים, כשפונים אל הגבר החקלאי, מפרטים יותר: "ושורך וחמורך וכל בהמתך" (17), שהרי בדרך כלל הוא זה שעלול להשתמש בשבת בבהמות עבודה אלו. שינוי נוסף הוא כתיב המסורה בשכר לכיבוד אב ואם. בספר שמות כתוב: "למען יארכון ימך", ואילו בדברים: "למען יארכון ימך" (29). בדרך הטבע, נשים מאריכות ימים יותר מגברים.¹³ על כן, כלפי הגברים כתוב "יארכון" בלשון הפעיל, שמשמעותו יתר התערבות חיצונית הנחוצה כשיוצאים מדרך הטבע בעת נתינת השכר למכבד את אביו ואת אמו. אבל כלפי הנשים, שבין כך מאריכות ימים, לא נחוצה פעילות חיצונית יתרה, ולכן לא כתוב בלשון הפעיל.

ו. השינויים בטעמי השבת

לאחר שראינו שהשינויים שבדיברות נוגעים להבדל באופי ובדרך החינוכית השונה בין שני חלקי העם, נשים וגברים, וממילא שונים גם בפרטי ניסוח הדיברות וההדגשים, נוכל לגשת לשני ההבדלים הגדולים ביותר בין המערכות.

שביתת השבת בספר שמות מוצגת כזכר למעשה בראשית, ואילו בספר דברים כזכר ליציאת מצרים (20-23). גם פה מתבטאים שני הפנים של העולם בכלל ושל עם ישראל בפרט, פן הזכר ופן הנקבה.

השבת הלאומית היא עדות ישראל שה' הוציאנו ממצרים. אומות העולם לא השתחררו ביציאת מצרים, ועל כן "גוי ששבת חייב מיתה". בשבת הלאומית קיימת בחינת "ביני וביני בני ישראל" (כאמור לעיל בני ישראל הוא הכינוי הגברי והלאומי שלנו), ובחינת עדות, ר"ל בתחום הגברים (נשים פסולות לעדות). לאומיות היא תחום שמדגיש את השוני בין בני אדם. שוני זה בין הלאומים מתבטא

10 עיין העמק-דבר על שמי' כ,ד.

11 כתבנו בראשית דברנו (הערה 5) ששני סדרי הדיברות מנוסחים באופן כללי בלשון זכר גם כשפונים לפן הנשי שבעם, כדרך כל המקרא, וע"כ מוזכר בשמות לא לחמוד "אשת רעך" ולא כתוב "בעל רעך". בנוסף לכך, יש מגמה שהדיברות יהיו זהים ככל האפשר.

12 אולי י"ל שבגלל השמטת המילה "שדה" בשמות יש "פיצוי" בתוספת וא"ו להדגשה במילה 'שורוי' (41). ו' זו שנוספה ב'שורוי' היא האות היחידה מכל שלושים ואחד השינויים בין הדיברות שמתיישב רק בקושי עם הצעתנו.

13 אמנם פעם מתו נשים רבות בשעת לידתן, אך המספרים הגדולים של גברים שנהרגו בקרבות (כפי שמעיד התנ"ך), בתאונות עבודה וציד, והעובדה שאחוז התינוקות הזכרים שמתים בצעירותם תמיד גבוה יותר מזה של הנקבות, היטו תמיד את כף החיים לטובת הנשים.

במיוחד בתחומים הציבוריים, ה"מסגרתיים" והחיצוניים ששייכים בעיקר לעולמו של הגבר. המלך, הצבא, הפוליטיקה, החוקה והגאווה הלאומית הם תחומים ציבוריים שצניעותה ועדינותה של האישה לרוב לא מתאימות להם. השוני בין הלאומים מגיע לשיאו במלחמות שביניהם.¹⁴ ברם, "אין דרכה של אישה לעשות מלחמה" (קידושין ב,ב). נשים מצטיינות יותר בפן השווה שבין כל בני האדם, האוניברסלי - אמה היא אמא, ובית הוא בית, ומשפחה היא משפחה בכל מקום בעולם. כמו שבעבר ניסו הפועלים להתאגד ולפעול למען האינטרסים והאידיאלים המשותפים שלהם באופן בין-לאומי, מבלי להתחשב בהבדלים ובאינטרסים הלאומיים של מדינותיהם, כך רואים בדורנו ארגוני נשים שחוצים כל הגבולות והתרבויות להתאחד למען זכויות הילד, זכויות האישה, נגד אלימות, נגד סמים, בעד שלום וכד'. אימהות ונשיות הן הפנים ההומניסטיות שבאנושות; והן אוניברסליות, בין-לאומיות.

על כן השבת האוניברסלית (זכר למעשה בראשית) שבה אנו שותפים עם כל האומות, מופיעה בספר שמות כלפי בית יעקב, הפן הנשי. שבת זאת מבוססת על אמונה (שהרי אנו בעינינו לא חזינו במעשה בראשית), לעומת השבת הלאומית (זכר ליציאת מצרים) שהיא מבחינת אמת (מוכחת בעדות). בדרך כלל, גברים עוסקים בתחום ה"אמת" (חייבים בלימוד תורה ובאיסור ביטול תורה, מוסרים עדות בבית דין וכד') לעומת נשים שמצטיינות יותר ב"אמונה" (הן לא היו שותפות לחטא העגל ולחטא המרגלים - עי' במדבר רבה כא).

בשבת בראשית (פר' יתרו) מופיע הקב"ה בהתאם לפן הנשי - לא כמצווה (24,13) ולא במידת הדין, אלא במידת הרחמים (שם הוי"ה 25,21); "בלשון רכה" כמתאים לנשים ולחזון האוניברסלי: "וינח" (23). בדיברות אלו הקב"ה "מברך את יום השבת ויקדשהו" (24-26), ובית יעקב פסיבי לגמרי¹⁵ כדי לקבל את השבת "מן המוכן". לעומת זאת בשבת הלאומית (פר' ואתחנן), "צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת" - בני ישראל (הפן הגברי) מצווים ("ותגיד לבני ישראל") במידת הדין ע"י בעל היד החזקה והזרוע הנטויה (המכניע, 23) לעשות (באקטיביות) את יום השבת. השבת הנשית (בראשית, אוניברסלית) מוזכרת בקידוש של ליל שבת ("ושבת קודשו באהבה וברצון הנחילנו זיכרון למעשה בראשית"), ובתפילת ליל שבת ("ויכולו השמים והארץ"; "בואי כלה") ובמנהגי ליל שבת.¹⁶ על כן, בערבית אומרים בתפילה "וינוחו בה ישראל" - מתייחסים לשבת כאל נקבה.

השבת הגברית (יציאת מצרים, לאומי, ישראלי) מוזכרת בקידוש ("זכר ליציאת מצרים") ומודגשת בתפילת שחרית ("עם מקדשי שביעי... ולא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות... וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישראל עמך נתת"). על כן יש שמשנים ביום את הנוסח, ומתייחסים לשבת בלשון זכר "וינוחו בו ישראל".¹⁷

תפילת מנחה מצרפת את שתי השבתות - מצד אחד "אתה אחד ושםך אחד" (מזכיר שהוא הבורא, האחד שקדם אף לבריאה); ומאידך, "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". על כן במנחה אומרים "וינוחו בם ישראל" (בלשון רבים). כל זה מבחינת "להגיד בבקר חסדך (היינו: ניסיך, הכנעה, יציאת מצרים,

14 חשוב לציין שאחד החידושים בעם ישראל הוא שלאומיותנו מבוססת לא על גזענות והעלאת אומתנו בהכנעת או שנאת אומות אחרות, אלא אדרבה, על סמך "ונברכו בך כל משפחות האדמה". (בראשית יב, ג - עין אורות לראי"ה קוק, עמ' קמט, סע' ה; ועמ' קד).

15 עיין במהר"ל בדרוש על התורה, שנשים נחשבות לפסיביות יותר - בלשון הנביא "שאננות" (ישע' לב, ט) - מצד זה שהן ראויות יותר ומוכנות מטבען לגן עדן, ועל כן "אינם בני פעולה והתעוררות מצד עצם בריאתן". משא"כ הגבר, ש"אינו בעל שאנן והשקט מצד התגברותו והתפעלו", ולכן יש לו טבע אקטיבי, פעלתני ואגרסיבי יותר. כמובן, יש קו דק מאוד בין אגרסיביות לבין אלימות, בעיה שהתייחסנו אליה לעיל.

16 שירת "אשת חיל", ועי' רמ"א או"ח רעד, א.

17 עיין בס' נתיב-בינה לרב יששכר יעקבסון ח"ב עמ' 97.

עדות, לאומיות, אמת גלויה כאור היום, שחרית, גבריות) ואמונתך בלילות (מעשה בראשית, שלא ראינו כבחשכת הלילה, ערבית, נשיות) שאומרים במזמור שיר ליום השבת. ייתכן שהדואליות הזאת תסביר לנו את הפסוק "אך את שבתותי תשמורו", וכבר הביא הרמב"ן שפסוק זה בא לכלול זכור ושמור, שמות ודברים, ביחד. נראה שלזה התכוונו חז"ל (פסיקתא רבתי כג) באומרים: "זכור נתן לאומות העולם, שמור נתן לישראל".

ז. השינויים באיסור עדות שקר ושווא

נשים פסולות לעדות¹⁸ (ב"ב קנה, ב). ברם, במקרים מסוימים נאמנות הן ב"מסירת אינפורמציה"¹⁹ בבית הדין. למשל, אישה נאמנת להעיד שמת פלוני כדי להתיר את אשתו מעגינות, ונאמנת לעניין טומאת סוטה. רבא קיבל את עדות אשתו לפסול אישה אחרת שהייתה חייבת שבועה בבית דין (כתובות פה, א - מודגש שם שרבא האמין לה יותר משהאמין לרב פפא בתור עד אחד, בנימוק שהוא יודע שאשתו אינה משקרת, מה שאין כן לגבי רב פפא!). כמו כן, אישה נאמנת במסירת מידע אפילו בחיובי כרת, כמו לומר שהיא טהורה או ששומן אינו חלב.

על פי חילוק זה בין מסירת אינפורמציה (שלעיתים אישה נאמנת עליה אפילו בבית-דין) לבין עדות (שבה אישה פסולה ע"פ גזרת הכתוב) ובהתאם לתזה שלנו, מובן השינוי בין "לא תענה ברעך עד שקר" (בס' שמות) לבין "עד שוא" (בס' דברים). כלפי הנשים, שנאמנות רק בביורור המציאות, שייכת לאסור רק עדות²⁰ שקר, שהיא מסירת אינפורמציה לא נכונה (לפי ר' יוחנן: כגון לשקר בעניין אם "אכלתי" או אם "לא אכלתי", שבועות כא,א), כי שקר הוא ההפך של אמת (ע"פ הכתב-והקבלה על דברים ה,ז).

כלפי גברים שנאמנים בכל סוגי העדות, שייך להוסיף איסור עדות שווא, שהיא עדות מיותרת (עי' ספר הכרמל ע"פ המלבי"ם, ערך שווא-שקר, ופי' חזקוני דברים ה,ז) או עדות לגבי פרטים הקטנים, כגון הבדיקות - אם בגדיו של הנידון או קרבנו היו שחורים או לבנים וכדו' (הכתב-והקבלה, שם). אצל הנשים אין "הווה אמינא" שיגיעו לעדות שווא, ועל כן רבותא זו מופיעה רק בדיברות בספר דברים ולא בספר שמות.

ח. סיכום

בעקבות דרשת המכילתא שמבחינה בין "כה תאמר לבית יעקב" (אלה הנשים שמדברים אליהן בלשון רכה) לבין "ותגיד לבני ישראל" (אלו הגברים שמדברים איתם במידת הדין ובכפייה כנגד יצריהם) וההקפדה על הסדר (שהדיבור לנשים קודם) מצאנו התאמה להפליא וצד שווה בין כל שלושים ואחד השינויים (הקטנים עם הגדולים) שבין הדיברות בספר דברים לבין הדיברות בספר שמות. בין אם תקבל את החידוש המשני שלנו (שהמכילתא ואולי אף הפשט של הפסוק הנ"ל, מכוונת לחילוק שבין שתי מערכות הדיברות) ובין לאו, הצעתנו העיקרית, שהדיברות בספר שמות מנוסחים כלפי הפן הנשי שבכלל ישראל, לעומת אלה שבספר דברים, שמכוונים כלפי הפן הגברי, בעינה עומדת, בעז"ה.

18 עיין מה שכתבתי בטעם פסול הנשים בעדות, במאמרי "חידושי הלכה ומנהג במדרש פרקי רבי אליעזר", טללי-אורות סיון, תשנ"ד עמ' 175, הערה 51.

19 חילוק זה מופיע אצל הרב ישראל הס זצ"ל בספרו "אמונות", ח"א, עמ' 41.

20 לעומת שיטת בעל ספר החינוך (מצ' קכב), סובר בעל מנחת-חינוך (סוף אות ג) שבמקרים שהזכרנו, דברי האישה הם אכן בגדר "עדות", ועל כן שייך לאסור גם לנשים בלשון "עד שקר". וזו לשונו: "אף שאינה חייבת בקרבן שבועה..."

